

ОБОРОТОВ Ю.М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України*

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Питання спадщини, її збереження і використання, а також проблематика відмови від спадщини існує в різних областях людського буття. У сучасну епоху спадщина часто розглядається в призмі універсального і локального, де універсальне стає підставою руйнування спадщини. В іншому аспекті відбувається протиставлення ідей культурної цілісності, і навіть різкіше, культурної єдності і культурного різноманіття, множинності та різноманітності культур.

Різке загострення питань спадщини сьогодні спостерігається в православ'ї, де використання християнської спадщини стало підставою кардинальних змін у церковному житті України. Цей приклад напевно послужить як тенденція у ставленні до спадщини, яку можна очікувати стосовно світського життя, зокрема в сферах політики, моралі і права.

В юриспруденції постановка проблеми правової спадщини в якості фундаменту правового розвитку була здійснена в дослідженні одного з представників одеської школи права [1]. При цьому сформульована необхідність збереження і використання правової спадщини, а також визначені основні шляхи та засоби трансформації правової спадщини через століття і покоління, серед яких виділені, правовий менталітет, правові традиції і правові інститути.

Правова спадщина включає сукупність зв'язків, відносин і результатів правового розвитку минулих історичних епох в межах окремо взятої цивілізації, правової культури, правової сім'ї або правової системи. Правова

спадщина втілена в різноманітних правових цінностях, закладених в основі кожної правової цілісності, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право. В першу чергу стан правової спадщини знаходить своє вираження в правовій культурі, отримуючи своє відображення в правовій нормативності і різних видах юридичної діяльності.

При характеристиці правової спадщини визначальне значення має співвідношення в ній великої і малої традиції. Зауважимо, що велика традиція - це свідомо культивоване знання, вчення, філософські, правові, моральні та естетичні принципи, підтримувані духовною елітою і містять творчий початок. На відміну від цього мала традиція складається з переказів, вірувань, стереотипів, звичок, які не схильні до продуманих змін і не передаються спеціальними способами, а в цілому характеризуються відсутністю змін. Багато етапів в розвитку українського права виражені в пануванні малої традиції і тільки в умовах суверенної держави велика традиція стала провідною в правовій спадщині і сьогодні визначає динаміку правової культури України.

Незважаючи на зміни, що відбуваються в правовій культурі України, на жаль, продовжує зберігатися ситуація, при якій правовий розвиток України слабо орієнтоване на збереження і використання своєї правової спадщини, а в цілому характеризується значною і не завжди оправданою правовою аккультурацією, часто некритичним використанням західної традиції права, всупереч правовій традиції українського народу [2], ігноруванням сформованих правових інститутів і зневагою до існуючого правового менталітету.

Відзначаючи роль правової спадщини для існування права і всієї правової сфери слід розмежовувати позитивні і негативні складові в правовій спадщині. Так, у вітчизняній правовій спадщині повинні долатися такі правові традиції як традиція можновладців ігнорувати прийняті закони, традиція підміни дії законів відомчими актами, традиція неповаги судових рішень, традиція невизнання юристів елітою і ряд інших. Паралельно з цим

необхідно зберігати і стверджувати в нових умовах традицію затвердження права як правди (справедливості), традицію непорушності правових основ суспільства, традицію розгортання законів в підзаконних актах, традицію використання договорів у правовому житті суспільства та ін. Серед названих правових традицій, виділимо такий аспект вітчизняної правової спадщини як використання договору, оскільки використання договору становить найважливішу тенденцію сучасного правового розвитку, а широке використання договірних відносин становить визначальну сторону буття сучасного права. Підкреслимо у цьому зв'язку розробку теорії правового контрактівізму З.М. Юдіна як визначального напрямку розвитку українського права [3]. В цьому аспекті важлива подальша аналітична робота з вивчення в правовій спадщині українського народу договору та договірних відносин, що повинно скласти вітчизняну перспективу для затвердження в правовій сфері України сучасного контрактівізму.

Серед актуальних розробок пов'язаних з правовою спадщиною і ставленням до неї слід звернути увагу на впровадження понять які відображають проблематику переходу від одного стану суспільства до іншого, що має назву транзитивності. При цьому можна прийняти розмежування Л.Г. Матвєєвої понять трансформації як результату і транзитивності як процесу, що характеризує зміни, що відбуваються в суспільстві [4, с. 35]. Здається, що таке розмежування дозволяє глибше проникнути в динаміку правової спадщини. В цьому плані виходить, що трансформація виражається в результативності використання правової спадщини, в той час як транзитивність відображає процеси змін в правовій спадщині. При транзитивному підході в правовій спадщині вельми перспективно використовувати типологізацію транзитивності [4, с. 32-34]. Тут, при першому наближенні правовий спадок може бути представлено в призмі переривчастості (дискретності) і безперервності, прогресу і регресу, творчості і руйнування, революції і еволюції, нарешті, через нелінійну модель з безліччю шляхів розвитку.

Визнаючи заслуги Л.Г. Матвєєвої в дослідженні транзитивності в правовій сфері, навряд чи можна прийняти її твердження про перехід українського суспільства до суспільства з правовим типом культури [5, с. 29], оскільки така позиція не тільки заперечує правову традицію українського народу, але відносить вітчизняну правову культуру до неправового типу культури, закреслюючи всю історичну правову спадщину України, яку тим часом ще тільки належить виділити, осмислити і відстояти в умовах руйнування правової ідентичності.

Правова спадщина тісно переплетена з існуванням наступності і запозичення в правовій сфері. Зауважимо, що спадкоємність виражається через збереження і використання правової спадщини, яка переосмислюється відповідно до нових умов соціального буття. Тут найбільшу стійкість мають правовий менталітет і правові традиції, як глибинні, фундаментальні поняття в змісті правової спадщини. На відміну від цього високою рухливістю при наступності мають правові інститути. Вони ж зачасту змінюються в результаті запозичень правової спадщини правових цивілізацій, культур, правових систем, правових суспільств і цілісностей. У цьому плані не випадково, що впровадження нових правових інститутів становить основний напрямок змін в правовій спадщині сучасної України.

В юридичній літературі поширене твердження що українське право склалося в більшій мірі як запозичення де елементи правової культури виступають як синтез між правовими культурними цілісностями Сходу і Заходу, а змістовне наповнення правової спадщини України склали світське право, звичаєве право і канонічне право [6, с. 8-9]. Така характеристика правової спадщини України пов'язана з тим, що темпоральні межі правової спадщини обмежуються Київською Руссю. Тим часом, в даний час встановлено, що цілий пласт правової спадщини пов'язаний зі слов'янством і слов'янський правовий спадок, по суті, починає відлік української культурної цілісності.

ЛИТЕРАТУРА

1. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права). – Одеса: Юрид. літ. - 2002. – 280 с.
2. Лобода Ю.П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу) Львів: Світ. - 2009. – 280 с.
3. Юдін З.М. Контрактивізм у сучасному правовому розвитку: проблеми теорії: монографія / З.М. Юдін. – Одеса: Фенікс. – 2018. – 394 с.
4. Матвєєва Л.Г. Транзитивність у правовій сфері : монографія / Л.Г. Матвєєва. – К.: Юрінком Інтер. – 2015. – 328 с.
5. Матвєєва Л.Г. Транзитивність у правовій сфері: загальнотеоретичне дослідження. – Автореферат дис. на здобуття доктора юридичних наук. – Одеса. – 2016. – 36 с.
6. Авраменко Л.В. Наступність та запозичення в праві (загальнотеоретичні аспекти). – автореферат дисертації на здобуття ступеня кандидата юридичних наук. – Харків. – 2000. – 20 с.